

Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti

YANGI O'ZBEKISTON: MA'NAVIY JARAYONLAR VA MAFKURAVIY TAHDIDLAR

*mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy
anjuman materiallari to'plami*

«ELNUR-PRINT»
Toshkent – 2024

UO'K: 821.512.133

KBK: 84 (50')

Д 16

“Yangi O'zbekiston: ma'naviy jarayonlar va mafkuraviy tahdidlar”:
mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami.
Toshkent: “Elnur-print” nashriyoti, 2024. – 588 bet.

Mas'ul muharrir:

Olimjon Davlatov,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

To'plab, nashrga tayyorlovchilar:

Sh.To'rayev, A.Madraximov, N.Xusanova, S.G'ofurov,
M.Musayev, K.To'rayev, J.Xidirov, X.Serobov, L.Eshonkulov

Ushbu to'plamda “Yangi O'zbekiston: ma'naviy jarayonlar va mafkuraviy tahdidlar” mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, to'plam “O'zbekiston-2030” strategiyasi, “Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili” davlat dasturi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida o'tkazilgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining 50-son yig'ilish bayonida ko'rsatib o'tilgan vazifalar ijrosini ta'minlash hamda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti tomonidan amalga oshirilayotgan ALM-202403110247 sonli “Yoshlarni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish va ma'naviy-axloqiy tarbiyalash bo'yicha o'quv va ilmiy-metodik qo'llanmalar, uslubiy tavsiya, ma'rifiy adabiyot va media mahsulotlar majmuasini yaratish” mavzusidagi amaliy tadqiqot loyihasi (2024-2025 y.y.) doirasida bajarilgan.

ISBN 978-9910-9145-3-9

© Olimjon DAVLATOV, 2024
© “ELNUR-PRINT” nashriyoti, 2024

XAZRAT JABBOROV,
*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dosenti,
psixologiya fanlari doktori (DSc),
“Ma’rifat” targ’ibotchilar jamiyati a’zosi*

RAFAIL BAXTIYOROV,
*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
katta o’qituvchisi*

MAFKURAVIY TAHDIDLAR PROFILAKTIKASIDA MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI TA’SIRCHAN PSIXOLOGIK TEXNOLOGIYALAR

Targ’ibotchining har bir o’tkazayotgan tadbirlari va uning samaradorligi natijasida aholining keng qatlami dunyoqarashida ijobiy o’zgarishlar yuz berib, davlatimiz kelajagiga bo’lgan ishonchi ortishi lozim[1].

Targ’ibotchi har bir tadbirida targ’ibot materiallarini ishtirokchilar ongiga singdirishda alabatta psixotexnologiyalardan foydalanishi tadbir samaradorligi va natijadorligini oshirishdagi asosiy mexanizm bo’lib xizmat qiladi[2]!

Targ’ibotchi tadbir ishtirokchilarining dunyoqarashi, e’tiqodi va biror masala yuzasidan ularning ustanovka hamda tasavvurlarini o’zgartirish uchun psixologiya ilmidan xabardor bo’lishi lozim[3].

Psixologiya inson psixikasini aniqlash, shakllantirish, yangi sharoitga ko’chirish, takomillashtirish, rivojlanish dinamikasini ta’minlash, yangi sifat bosqichiga o’tishini qayd qilish imkoniyatiga ega o’ta amaliy, tatbiqiy fandir.

“Psixologiya” (yunoncha psyche) so’zini o’zbek tiliga tarjima qilsak, u «jon», «ruh» haqidagi «fan, ta’limot» degan ma’noni anglatadi. Biroq hozirgi davrda «jon» tushunchasi o’rniga «psixika» degan tushuncha qo’llanilmoqda.

Psixikaning tarkibiy qismlari faoliyat, xulq, muomala yaqqol namoyon bo’lish xususiyatiga ega bo’lsa, bilish jarayonlari, psixik holatlar, ichki kechimalar, ijodiy rejalar, ilmiy farazlar miyada mujassamlashgani uchun ular ko’zga ko’rinmaydi.

Har bir targ’ibotchi o’z tadbiri orqali ishtirokchilarda muayyan maqsadli o’zgarishni sodir qilishi uchun psixologik hodisalarga murojaat qilishi lozim!

Odatda, psixik hodisalar deganda, ichki sub’ektiv tajriba faktlarning (voqelikning) namoyon bo’lishi tushuniladi, boshqacha so’z bilan aytganda, psixika hayotning sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol kabi har biri alohida olingan yaqqol shakllaridan iboratdir.

Ichki sub’ektiv tajribaning o’zi nimani anglatadi? Insondagi quvonch yoki zerikish tuyg’ulari, uning nimalarnidir esga tushirishi, biron-bir xohish yoki intilish kechinmalari, xotirjamlik yoki hayajonlanish, hadiksirash hislarining barchasi shaxsning ichki dunyosi tarkibiy qismlaridir, ya’ni ularning hammasi sub’ektiv psixik hodisalar sanaladi.

Sub’ektiv hodisalarning asosiy xususiyati - ularning bevosita sub’ektga taalluqligidir.

Agar inson idrok qilsa, sezsa, fikrlasa, eslasa, xohish bildirsa, albatta, ana shu hodisalarni bir davrning o’zida tushunib (kuzatib) ham turadi. Inson intilsa, ikkilansa, bir qarorga kelsa, biz ular barchasining sodir bo’layotganligini anglab turamiz ham. Shuning uchun psixik hodisalar bizning ruhiyatimizda sodir bo’lishidan tashqari, ular bevosita ko’z o’ngimizda namoyon bo’lib turadi.

Targ’ibotchi tadbir mavzusi orqali ishtirokchi shaxsidagi qaysidir sifat, xususiyat yoki fazilatni o’zgartirishni maqsad qilgan ekan, u avvalo, shaxsning psixologik strukturasi bilishi lozim bo’ladi!

Shaxning psixologik strukturasi:

Psixologik bilish jarayonlari (diqqat, sezgi, idrok, xotira, tafakkur va xayol); psixikaning shakllari (faoliyat, xulq, muomala); psixikaning holatlari (kayfiyat, parishonxayollik kabilari); psixologik hodisalar; psixikaning xislatlari, fazilatlar, sifatlar, xossalari; psixikaning qonuniyatlari; psixikaning mexanizmlari; psixik sharoit, muhit, vaziyat; psixologik o’zaro sababiy bog’lanishlar;

Targ’ibotchi o’z tadbirlarida profilaktika mavzulari orqali ishtirokchining ongiga ta’sir o’tkaza olishi lozim!

Ong psixikani yaxlit tarzda ifodalovchi yuksak shakli hisoblanib, insonning yakka va hamkorlik faoliyatining (muloqot nutq, til vositasida, ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning mahsuli sifatida yuzaga kelgandir. U ijtimoiy mahsul bo’lishidan tashqari, unga muayyan munosabat bildirish maqsadni ko’zlash, o’zlikni anglash kabilarni namoyon etish imkoniyatiga egadir.

Odatda, inson ongi uni qurshab turgan tevarak-atrof haqidagi bilimlar majmuasidan iborat bo’lib, uning tuzilishi tarkibiga shunday bilish jarayonlari kiradiki, qaysiki ularning bevosita yordami bilan shaxs o’z axborotlari ko’lamini uzluksiz ravishda boyitib boradi. Insondagi bilimlar sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol singari bilish jarayonlari asta-sekin

ular anglashinish darajasiga ko'tariladi, keyinchalik esa muayyan turkumlarning tarkibiga kiradi.

Ong tarkibiga muayyan darajadagi, ma'lum tizimga xos emosional (hissiy) munosabatlar qamrab olinganligini aks ettiradi. Shaxs ongiga muqarrar ravishda turli-tuman his-tuyg'ular (har xil darajali, ijobiy, salbiy, barqaror, statik, dinamik), kechinmalar, stress, affekt holatlar to'g'risidagi axborotlar oqimi kirib kela boshlaydi.

Shaxsning boshqa kishilarga, tabiatga, jamiyatga, ashyolarga nisbatan munosabatlari mavjud mezonlarga asoslansa, muayyan qoidalarga bevosita amal qilinsa, har bir narsaga oqilona, odilona va omilkorlik bilan yondashilsa, ongning nazorat funksiyasi hukm surayotganligidan dalolat beradi.

Ong psixologik tavsifining yana bittasi - bu unda sub'ekt bilan ob'ekt o'rtasidagi aniq farqlanishda o'z ifodasini topadi, ya'ni shaxs «Men» degan tushunchasi bilan «Men» emas atamasi tarkibiga nimalar tegishli, aloqador ekanligini aniq biladi.

Ong shaxsning maqsadini ko'zlovchi faoliyatni ta'minlashga oid ta'rifni ifodalagan bo'lib, uning yana bir funksiyasi mazkur maqsadni yaratishga yo'naltirilganligi bilan boshqalardan farq qiladi. Ushbu jarayonda shaxs faoliyatining turli xususiyatli motivlari yuzaga keladi, ular inson tomonidan chamalab chiqiladi, buning natijasida motivlar kurashi namoyon bo'ladi, bu o'rinda ustuvorlikka erishish yetakchilikni ta'minlaydi, irodaviy zo'r berish oqibatida muayyan qonun qabul qilinadi, harakatlarni bajarishning izchilligi qay yo'sinda amalga oshirilishi hisobga olinadi, maqsadni qaror toptirishga to'siq vazifasini o'tovchi fikriy g'ovlar (to'siq) bartaraf etiladi va unga mutanosib o'zgarishlar kiritiladi, samaradorlikni oshirish uchun ba'zi bir tuzatishlar amalga oshiriladi.

Shaxsdagi mo'tadillik, ruhiy sog'lomlik ongning boshqaruv imkoniyati mavjudligini bildirib kelib, ayrim hollarda hissiyotga berilishi esa uning o'z funksiyasini bajarishdan chetlashganligini namoyish qiladi. Turli xususiyatli munosabatlar ong nazoratida amalga oshirilsa, shaxs xulq-atvorida, faoliyatida va muomala jarayonida, hech qanday nuqsonlar, chetga og'ishlar sodir bo'lmaydi. Shu narsani ta'kidlab o'tish o'rinli, patologik holatlarni tahlil qilish, ong mohiyatining genezisini atroficha anglab olishga xizmat qilishi mumkin. Shu boisdan ongning zaiflashuvi shaxsning his-tuyg'ulari va munosabatlarini o'zgartiradi: simpatiya antipatiya bilan, quvonch qayg'u bilan, optimizm pessimizm bilan vaqti-vaqti bilan o'rin almashib turishi kuzatiladi.

– Ongning yuqorida ta'kidlab o'tilgan barcha funksiyalarini namoyon

bo'lishining muqarrar sharti til va nutq hisoblanadi.

– Kishilik jamiyatida mehnat faoliyatining takomillashuvi, shaxslararo munosabatning yangi shakllari paydo bo'lishi, til va nutqni vujudga keltiradi, ularning barchasini maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlovchi ong jadal sur'atlar bilan rivojlangan.

– Ong faqat faoliyat, xulq-atvor, muomala, his-tuyg'ular regulyatori emas, balki yakkahol shaxsning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini to'g'ri amalga oshirishining asosiy manbai rolini bajaradi.

– Shunday qilib, insonning ongi ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot mahsuli bo'lish bilan birga, u mehnat faoliyatida, ijtimoiy tajribani o'zlashtirishda, hamkorlikdagi o'zaro ta'sirda, tabiatga, jamiyatga nisbatan munosabatlar mohiyatida vujudga kelgan. Buning mahsulasi, shakli sifatida individual, guruh, etnik (milliy), ijtimoiy ong namoyon bo'lgan va ularning barchasi taraqqiyot tufayli o'zining yangi bosqichlariga o'sib o'tgan hamda keyinchalik fan, texnika yaralishiga puxta zamin hozirlagan.

– Shunday qilib, ontogenezda ongning paydo bo'lishi («Men» davrining boshlanishi), uning taraqqiyoti, tarkibiy qismlari, unda ijtimoiy muhitning, zarur shart-sharoitlarning roli, biologik va ijtimoiy shartlanganlikning ta'siri, tarbiyaning ustuvorligi to'g'risidagi ilmiy tadqiqot ishlari mazkur muammoning psixologik tavsifini ishlab chiqishga muhim negiz yaratdi.

Ongning tarkibi: obrazni his qilish imkoniyati; borliqdagi narsalarning qadr-qiyamati; atrof - muhit ob'ektlarining ma'no kasb etishi.

Ongning funksiyalari: aks ettiruvchanligi; ijodiylikni vujudga keltiruvchanligi; baholovchanligi; boshqaruvchanligi; refleksivligi; ma'naviyliigi.

O'zini o'zi anglashning omillari: oilaviy muhit ta'siri; milliy muhit va milliy til vositalari; ma'rifiy, ma'naviy, madaniy qurshov; maxsus hayotiy vaziyatlar va favqulodda hodisalar.

Ongning turlari: individual; guruh; jamoaviy; etnik; milliy; ijtimoiy.

Ongning xislatlari: Borliq ob'ektlari va jamiyat sub'ektlari bilan munosabat o'rnatish; biosfera va neosfera hodisalarini anglash (tushunish, bilish); tabiiy va ijtimoiy holatlar hamda hodisalarga hamdardlik (empatiyaning namoyon bo'lishi).

Ongning xususiyatlari: reaktivligi; sezgirligi; refleksivligi; taraqqiyotning ixtiyorsizligi (spontanligi); polifonikligi; dialogizmga moyilligi.

Targ'ibotchi targ'ibot materiallarini ishtirokchilar ongiga singdirishda ularning bilish jarayonlari ko'lamini, irodaviy – emosional holatlari va individual psixologik xususiyatlarini inobatga olishi maqsadga muvofiq!

Targ'ibot tadbirlarida interaktiv metodikalarni ishlatish qonuniyatlari: Targ'ibotchi tadbirlarni tashkil qilishda interaktiv metodikalardan foydalanishi tadbir samaradorligi va natijadorligini oshiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi!

Metod iborasi (yunoncha-methodas-tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya, targ'ibot ma'nosini anglatib) voqelikni bilish, o'zlashtirish, o'zgartirish usullari majmuasidir.

Targ'ibot metodlari: Ma'ruza; suhbat; interv'yu; hikoya; tushuntirish; namoyish; kuzatish; trening; illyustratsiya; videousul; munozara; neyrologvistika.

Targ'ibotning interaktiv metodlari: Kitob bilan ishlash; "inserts"; "zig-zag"; "mashqlar"; "damino"; "charxpalak"; "o'rgimchak to'ri"; "3\3, (4\4, 5\5"; "eksprom"; "monitoring"; "limon"; "beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi) ortiqcha"; "qora quti"; "ven diagrammasi"; qizil va yashil kartochkalar bilan ishlash; tajriba vositasida o'qitish sikli; "veer" (elpig'ich); "keys"; "aqliy hujum"; "baliq skeleti".

Targ'ibotning didaktik metodlari: Suhbat; bahs; "breynstorming"; "pinbord"; kichik guruhlarda ishlash; "klaster"; "sinkveyn" (axborotni yig'ish); videotopishmoq; "zanjir"; "yumaloqlangan qor" o'yini; "ishbilarmon" o'yin; rolly o'yin; "zakovatli zukko"; "anolog".

Targ'ibotning korreksion metodlari: G'oyaviy vaziyat; mafkuraviy vaziyat; muammoli ma'ruza; muammoli vaziyat; aniq vaziyatni tahlil qilish ma'ruzalari; FSMU; 6\6\6; yo'naltiruvchi matn; loyiha; metaplan; individual; qarorlar shajarasi; hukmlar ierarxiyasi; korreksion psixotreninglar.

Tadbir samaradorligini oshirishda didaktikaning o'rni va ahamiyati: Tadbir jarayoni – Targ'ibotchining va u o'tkazayotgan tadbir ishtirokchilarining bilim, ko'nikma hamda malakalar sistemalarini ongli ravishda va puxta o'zlashtirishga qaratilgan izchil harakatlari majmuidan iborat.

Tadbir jarayonining asosiy komponentlari:

– Tadbir ishtirokchisi – targ'ibot tadbirlarida bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtiruvchi.

– Tadbir predmeti – targ'ibot tadbirlari materialining mazmuni yoki ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat usullari mazmuni.

– Tadbir texnologiyasi – targ'ibot tadbirlarida masala yuzasidan materialni taqdim etish metodi, texnologiyasi.

– Targ'ibotchi – targ'ibot tadbirlari materiali va faoliyat usulining o'zlashtirilishini ta'minlovchi.

– Targ'ibotchi va tadbir ishtirokchisi orasidagi munosabat.

Targ'ibot prinsiplari: ishtirokchilarni; tezkorlik; preventiv targ'ibot; parallel targ'ibot; voqea-hodisadan keyingi targ'ibot; dolzarb yangiliklardan foydalanish; tushunarliklik; aholini to'la qamrab olish.

Targ'ibotchining didaktik ta'sir vositalari: an'anaviy va noan'anaviy ta'sir vositalarining qo'llanilishi; verbal (nutqli), noverbal (nutqsiz) va paralingvistik (nutq etikasi) ta'sir; hissiy (perseptiv, interaktiv, identivli, refleksli) ta'sir vositalari.

Xulosa o'rni aytish mumukinki, targ'ibot ishlarida tadbir ishtirokchilarni psixologik xususiyatlari va ta'sir ko'rsatish texnologiyalarisiz targ'ibotni samaradorligiga erishish mushkul, shuning uchun targ'ibot ishlarida psixologik ta'sir texnologiyalarni zamonoviy metodlarini o'rganish va uni milliy xususiyatlarimizga modifikasiyalashimiz va amaliyotga tatbiq etishimiz maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Quronov M. Ma'rifat texnologiyasi. – T.: "Ma'naviyat", 2019.
2. Quronov M., Jabborov X. Yoshlarda barqaror mafkuraviy immunitet shakllantirishning pedagogik-psixologik treninglari. T.: -2019. B.48.
3. X.Jabborov "Targ'ibot tadbirlarining ilmiy-amaliy ta'sirchanligini oshirish mexanizmlari" nomli qo'llanma. Hilol media" nashriyoti, T.: 2019 y. B.59.

QAYDLAR UCHUN

**YANGI O‘ZBEKISTON:
MA’NAVIY JARAYONLAR VA
MAFKURAVIY TAHDIDLAR**

*mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy
anjuman materiallari to‘plami*

Mas’ul muharrir: Olimjon Davlatov,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

“ELNUR-PRINT” nashriyoti,
100129. Toshkent shahri, Navoiy ko‘chasi, 30 uy.
Litsenziya raqami № 104733. 20.07.2023-yil

Muharrir: M.Alimov
Musahhih: X.Zakirova
Texnik muharrir: A.Yuldasheva
Sahifalovchi-dizayner: M.Shukurov

Terishga 22.08.2024-yil berildi.
Bosishga 14.09.2024-yil ruxsat etildi.
Bichimi 60x84 ^{1/16}
Ofset bosma usuli. 37 shart b.t.
Adadi 250 nusxa.

ISBN 978-9910-9145-3-9